

Itäisen Saksan järjestelmämuutos. Kriittisiä huomioita transitiotutkimuksesta

KIMMO ELO

ABSTRACT
The Change of System
in Eastern Germany:
Critical Notes on
Transition Studies

Since the collapse of the Soviet-type regimes, there has been a paradigm change in political science towards "transition studies". However, there is no single "transition theory". Further, the so-called "transition problem" has an obvious similarity to the old "stability problem" of political systems: both focus on the establishment of a stable political system. Although developments in Germany's new *Länder* are highly interesting and challenging both for the people living there and for researchers, there seems to be – in the very core of this problem – no need for special transition studies. Rather, the change of system in Germany seems to justify a transition-critical approach. The old research tools seem quite sufficient for explaining the developments and for analysing possible outcomes. Therefore, wasting both energy and rare resources on establishing an almighty transition theory seems questionable.

Johdanto*

Itäisen Keski-Euroopan sosialistimaiden totalitaaristen diktatuurien eroosio ja romahdus 1980-luvun jälkipuoliskolla synnytti tieteelliselle tutkimukselle uuden tutkimuskentän, jota seuraavassa nimitetään yleisesti transformaatio-tutkimukseksi¹. Kymmenen vuotta eurooppalai-

tos), 2) *Systemwechsel* (järjestelmän vaihdos), 3) *Transition* (transitio) ja 4) *Transformation* (transformaatio). Ensimmäisen tapaus on kyseessä silloin, kun järjestelmän perustana olevat toimintatavat ja struktuurit alkavat muuttua joko evolutionäärisesti tai äkillisesti (Merkel 1999, 74). Järjestelmän muutos ei kuitenkaan välttämättä johda toiseen järjestelmätyyppiin. Toinen päätyyppi on ensimmäistä suljetumpi, koska järjestelmän *vaihdoksen* oletetaan johtavan uuteen järjestelmätyyppiin. Vaihdoksesta voidaan kuitenkin puhua vain, mikäli valtaanpääsy, valtarakenne, valtavaatimus ja vallan luonne muuttuvat perusteellisesti. Kolmatta päätyyppiä käytetään pääosin kuvaamaan muutosta autoritaarisesta järjestelmästä demokraattiseen järjestelmään eli semanttisesti transitio ja "siirtyminen demokratiaan" samaistetaan (Merkel 1999, 74–5). Transitiotutkimus edellyttää siis käsitystä siitä, mikä uusi järjestelmä on. Käytännössä itäisen Keski-Euroopan kohdalla tämä ideaali on (paneurooppalainen) hyvinvointivaltio (ks. esim. Salminen ja Temmes 2000, 19–20, 25). Viimeiselle päätyypille, *transformaatiolle*, ei ole minkäänlaista tarkkaa määritelmää, vaan sen voidaan

* Artikkelin pohjautuu XXXIII Poliitiikan tutkimuksen päivillä 10.–11.1.2001 pidettyyn esitelmään "Transformaatiotutkimuksen kritiikki. Esimerkkinä Saksan poliittisen järjestelmän muutokset Saksojen yhdistymisen jälkeen".

¹ Käyttämällä termiä *transformaatiotutkimus* pyrin sanoutumaan irti (ainakin Suomessa ja osittain myös anglosaksisessa tutkimuksessa) yleisesti käytössä olevasta transition käsitteestä. Tässä mielessä olen lähempänä Merkelin (1999) esittämää näkemystä, jonka mukaan muutos järjestelmästä toiseen voidaan jakaa neljään päätyyppiin: 1) *Systemwandel* (järjestelmän muu-

sen sosialismin romahduksen jälkeen tämän tutkimusalan vaikutuksia teorianmuodostukseen voidaan pitää varsin lyhytaikaisina (Beyme 1996, 9), joskin kritiikkiä voidaan esittää transformaatiotutkimuksen eri tieteenalojen teorial keskustelua – ainakin näennäisesti – dominoivaa ulottuvuutta kohtaan. Dominanssin taustalla voidaan nähdä taistelu niukoista rahoitusresursseista (Beyme 1996, 9), kun järjestelmämuutostutkimus haluaa osansa rajallisista tutkimusmäärärahoista.

Politologisesti – ja miksei laajemminkin – hedelmällisempää on lähestyä ongelmaa siitä näkökulmasta, etteivät teoriat muodostu tyhjiössä vaan niihin vaikuttavat suuret tapahtumat. Tästä näkökulmasta voidaan teorianmuodostukseen nähdä kohdistuvan myös ei-teoreettisia vaikutuksia sekä pitkällä, keskipitkällä että lyhyellä aikavälillä. (ks. tark. Beyme 1996, 9) Tämän jaottelun perusteella järjestelmämuutostutkimusta voidaan pitää juuri *lyhyen aikavälin* vaikutuksena. Havaittavissa oleva pyrkimys ”järjestelmämuutostieteen” etabloimiseksi on lisännyt paitsi kritiikkiä myös vaatimuksia siitä, että järjestelmämuutoksia tulisi tarkastella kaikille tieteenaloille yhteisten yleiskäsitteiden valossa (Beyme 1996, 9).

Politologina lähestyisin järjestelmämuutosta *poliittisen järjestelmän ongelmana*. Kysehän on perimmiltään siitä, että vallinnut (totalitaarinen) järjestelmä pyritään korvaamaan jollakin toisella poliittisellä järjestelmällä. Tälle lähestymistavalle tarjoaa hyvän lähtökohdan seuraava sitaatti Harto Hakovirralla (1988, 9):

Poliittisen järjestelmän ongelmat ovat tietenkin mitä moninaisimmat, mutta ne voidaan jakaa kahteen pääkategoriaan: olemassaolon ja vakauden ongelmiin sekä toimivuuden ja tehokkuuden ongelmiin. Nämä eivät tosin ole toisistaan irrallisia, vaan järjestelmän kestävyys ja stabiilisuus luovat sen toimin-

katsoa sulkevan sisäänsä kaikki muut päätyypit. Se on siis yleiskäsite järjestelmämuutoksen eri ulottuvuuksille (muoto, ajallinen struktuuri jne.) (Merkel 1999, 76). Transformaatio tarkoittaa siis pikemmin muutosta, joka ei ole transition tapaan predestinoitu, vaan jonka lopputulos on avoin. Politologina katson transformationaalisen lähestymistavan tarjoavan tutkimuksellisesti enemmän pelitiloja kuin suhteellisen ahdas transitiokäsite, joka edellyttää myös loppupisteen määrittelyä.

nalle edellytyksiä ja toisaalta toimivuuden ja tehokkuuden puute voi horjuttaa järjestelmän perusteita.

Jos tätä tavoitetta tarkastellaan politologisena ongelmana, voidaan mielestäni hyvällä syyllä problematisoida transformaatiotutkimuksen ”erityisluonnetta”. Tässä artikkelissa pyrin tekemään muutamia transitiotutkimuskriittisiä huomioita käyttäen esimerkkinä omaa tutkimusalueeni, (itäisen) Saksan poliittista järjestelmää. Artikkelissa pohdittava hypoteesi voidaan muotoilla seuraavasti: Transitiotutkimuksen politologinen ongelma, siirtyminen vakaaseen demokraattiseen järjestelmään, ei juurikaan poikkea poliittisen järjestelmän ongelmien tutkimuksesta. Molemmissa on kyse vakaudesta ja toimivuudesta ja niiden tekijöiden analyysistä, jotka toisaalta tukevat, toisaalta uhkaavat näitä tavoitteita.

Eikö transformaatiotutkimuksen ydinajatus ole juuri siinä, että luotaisiin vakaa taloudellispoliittinen järjestelmä?² Eikö juuri tästä ole kyse, kun käytetään järjestelmämuutoksen kolmivaiheista liberalisointi-demokratisointi-konsolidointi-mallia³? Eikö ”transitiotutkijoita”

² Usein tämä tavoite samaistetaan pyrkimykseen luoda kapitalistis-demokraattinen järjestelmä, mitä voidaan kuitenkin pitää suppeana näkemyksenä.

³ Käytän järjestelmämuutoksen tarkastelussa mm. Linz ja Stepanin (1996) esittämää kolmivaiheista mallia, jossa järjestelmämuutosprosessi jaetaan liberalisointi-, demokratisointi- ja konsolidointivaiheeseen. Liberalisointivaihe ”may entail a mix of policy and social changes, such as less censorship of the media, somewhat greater space for the organization of autonomous working-class activities, the introduction of some legal safeguards for individuals, [...] And most important, the toleration of opposition” (s. 3). Demokratisointivaihe puolestaan ”entails liberalization but is a wider and more specifically political concept. Democratization requires open contestation over the right to win control of the government, and this in turn requires free competitive elections, the results of which determine who governs. [...] [I]t is obvious that there *can be* liberalisation *without* democratization” (s. 3, kursivointi KE). Demokratiaa voidaan puolestaan pitää vakiintuneena, kun ”democracy has become ’the only game in the town’” (s. 5). Liberalisointi/demokratisointi-erottelulla ja näiden välisen kausaalisen yhteyden kieltämisellä Linz ja Stepania voidaan pitää pikemminkin transformaatio-näkökulman edustajina, koska heidän mallinsa ei perustu predestinoituun hyvinvoin-

juuri kiinnosta se kehitys ja ne tekijät, joiden kautta uuden järjestelmän vakaus turvataan? Asian voi ilmaista Linz ja Stepanin (1996) sanoin: ”[A] full democratic transition, and especially democratic consolidation, must involve political society” (s. 8). Transformationaalisen lähestymistavan edustajana voidaan pitää esimerkiksi Wolfgang Merkeliä (1996), koska hän huomioi myös toisensuuntaisen kehitysvaihtoehdon: ”Aber selbst ein auf allen vier Ebenen konsolidiertes demokratisches System ist nicht gänzlich gegen potentielle Dekonsolidierungstendenzen immun” (s. 39). Laaja-alaisena voidaan pitää myös Samuel Huntingtonin (1991) näkemystä, jonka mukaan ”[d]emocracies become consolidated when people learn that democracy is a solution to the problem of tyranny, but not necessarily something else” (s. 263). Kapeampaa, transitio-määritelmän mukaista näkemystä edustaa mm. Adam Przeworski (1991) todetessaan demokratian olevan vakiintunut, kun ”[it] becomes the only game in the town” (s. 26).

Transformaatio teoreettisena ongelmana

Transformaatioteoriat politologiassa

On perusteltua väittää, että eurooppalaisen sosialismin romahdus muodostaa myös politologisesti tarkastellen mielenkiintoisen, joskaan ei ainutkertaisen tai -laatuisen, tutkimuskohteen. Kärjistäen voisi todeta, että kyse on Marxin aikoinaan kehittämän teorian negaatiosta eli siirtymästä sosialismista kapitalistiseen yhteiskuntajärjestykseen. Perinteisesti sosialistimaiden analyysissä käytetyt totalitarismiteoriat (ks. esim. Arendt 1998/1955; Friedrich ja Brzezinski 1965; Talmon 1952) osoittautuivat kykenemättömiksi selittämään sosialismin nopeaa romahdusta⁴, joskin tämän ei vielä voida katsoa oikeuttavan erityisen transitiotieteen perustamista. Pikemminkin tämän selkeän teoreettisen

tivaltio-tavoitteeseen (joskaan se ei myöskään sulje pois tällaisen lopputuloksen mahdollisuutta).

⁴ Jesse 1999, 9; Beyme 1996, 12. Beyme pitää tätä oletusta myös raskaimpana totalitarismiteoreetikkojen virhearviona (Beyme 1999, 290). Schröder nostaa esille Friedrich ja Brzezinskin konseptin moderni-ulottuvuuden, jonka kautta totalitarismi näyttääytyy juuri modernin perversiona (Schröder 1996, 153.).

virhekäsityksen olisi voinut olettaa johtavan totalitarismiteorioiden evoluutioon. Tämä kuitenkin näyttää antavan odottavan itseään (ks. tark. Elo 2000a; Kupferberg 1999, 66).

Transformaation ongelma kiertyy siis erittäin paljon vallitsevan poliittisen järjestelmän ympärille. Merkelin (1999) klassifiointia noudattaen voidaan puhua ensisijaisesti poliittisen järjestelmän herruusaseman eri ulottuvuuksista, johon kuuluvat a) vallan legitimaatio, b) valtaanpääsy, c) valtamonopoli, d) valtastruktuuri, e) herruusasemavaatimus ja f) hallitsemistapa (s. 25). Tarkemmin näiden voidaan katsoa koskettavan sellaisia kysymyksiä kuten: Miten laaja legitimitetti vallanpitäjillä on? Miten valtaan pääsyä säädellään (vaalit, perinnöllisyys jne.)? Kuka tekee poliittisia päätöksiä? Millä tavoin poliittiset päätökset tehdään? Toiteutuuko vallanjako ja vallan kontrolli? Onko herruusasema selkeästi rajattu? Noudatetaanko oikeusvaltioperiaatetta vai perustuuko järjestelmä repressioon ja terroriin? Tämän kuuteen kriteeriin perustuvan klassifikaation kautta voidaan lähes kaikki poliittiset järjestelmät määrittää joko demokratioiksi, autoritaarisiksi järjestelmiksi tai totalitaarisiksi järjestelmiksi (Merkel 1999, 25–6).⁵ Näiden järjestelmien tyyppiirteet on koottu taulukkoon 1.

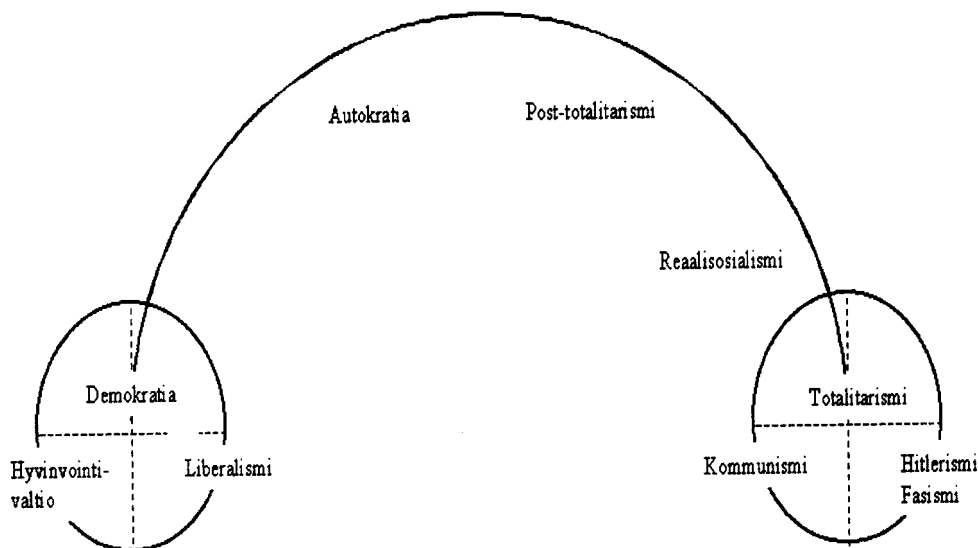
Transitiotutkimuksessa ongelmana on, mitä (poliittisia) prosesseja muutos kolmannesta tyypistä (totalitaarinen) ensimmäiseen tyyppiin (demokratia) edellyttää. *Transformaatiossa* voi myös tapahtua siirtymä kolmannesta tyypistä toiseen tyyppiin (totalitaarinen ⇒ autoritaarinen), mutta mahdollista on myös totalitarismin sisäinen ”lieventyminen”⁶. Tätä eroa havainnollistetaan kuviossa 2.

⁵ Myös Linz ja Stepan (1996) käyttävän samantyyppistä luokittelua, joskin heillä tyypit ovat demokraattinen ja ei-demokraattinen. Jälkimmäinen jakautuu lisäksi seuraaviin alaluokkiin: autoritaarinen, totalitaarinen, jälkitotalitaarinen ja sultanistinen (s. 38–54).

⁶ Tässä lähestytään Linz ja Stepanin (1996) totalitaarinen/jälkitotalitaarinen-erottelua. Periaatteessa kyse on puoluetutkimuksessa käytetystä laajennetusta hevoskenkämallista (ks. kuvio 1), jonka ääripäissä tehdään lineaarinen oikeisto-vasemmisto-erottelu (ks. esim. Backes 1989, 253). Seuraavassa kuviossa tämä puoluekentän malli on muokattu koskemaan poliittisen järjestelmän luokittelua.

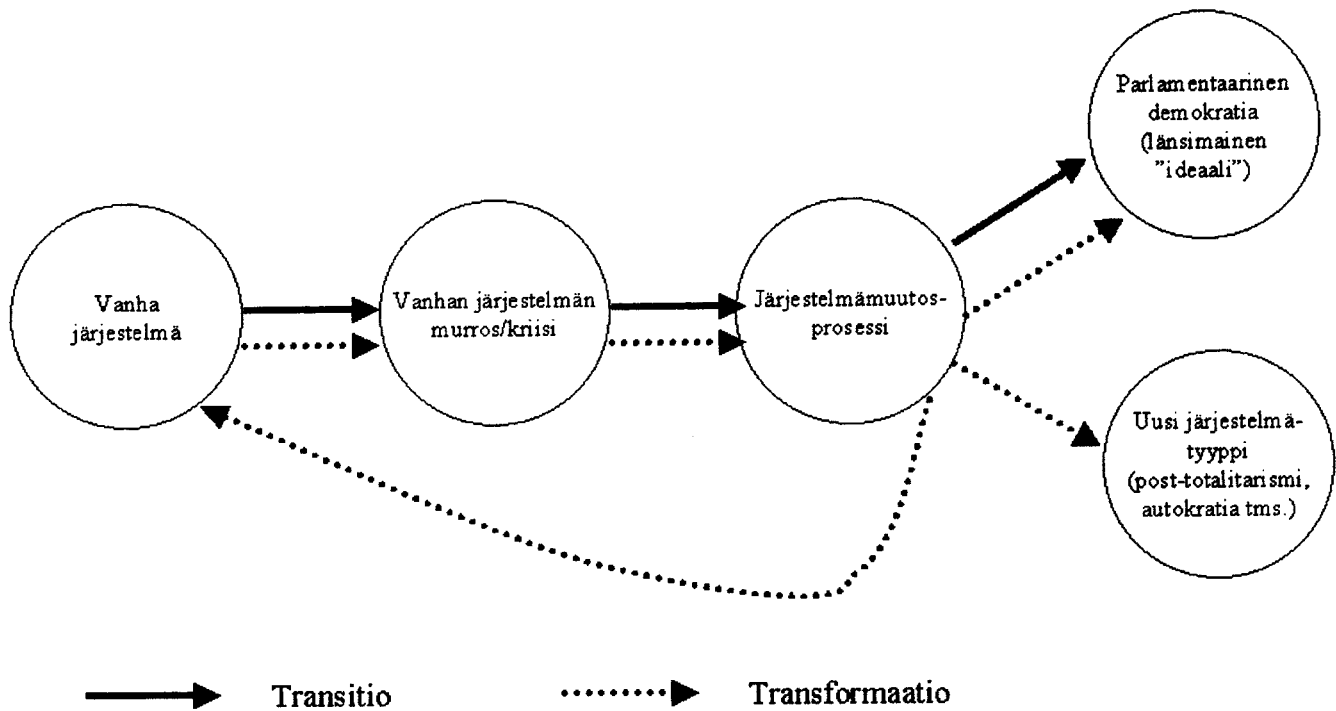
Taulukko 1. Demokraattisen, autoritaarisen ja totalitaarisen järjestelmän tyyppi-irteet (Merkel 1999, 28).

	Demokraattinen	Autoritaarinen	Totalitaarinen
<i>Legitimaatio</i>	Kansan suvereniteetti	Mentaalinen (nationalismi, patriotismi jne.)	Suljettu maailmankatsomus
<i>Valtaan pääsy</i>	Avoin (yleinen vaalioikeus)	Rajoitettu (rajoitettu vaalioikeus)	Suljettu (ei vaalioikeutta)
<i>Valtamonopoli</i>	Demokraattisesti legitimoiduilla instituutioilla	Johtajilla tai oligarkeilla (mentaalisesti ”legitimoitu” ja repression kautta varmistettu)	Maailmankatsomuksellisesti legitimoidulla ja repression kautta varmistetulla johtajalla (johtajilla)
<i>Valtastruktuuri</i>	Pluralistinen (vallanjako jne.)	Semipluralistinen (laajasti rajoitettu vallanjako jne.)	Monistinen (ei vallanjakoa tms.)
<i>Herruusasema-vaatimus</i>	Erittäin rajoitettu	Kattava	Rajoittamaton
<i>Hallitsemistapa</i>	Oikeusvaltioperiaate	Oikeusvaltiosta ei-oikeusvaltioon, repressiivinen	Ei oikeusvaltio periaatetta, järjestelmällisesti repressiivinen, terroristinen

Kuvio 1. Poliittisten järjestelmien luokittelu ns. laajennetussa hevosenkenkämallissa.

Kuviossa järjestelmän ääripäät muodostuvat totalitarismista ja demokratiasta. Totalitarismi on edelleen jaoteltu hitlerismiin/fasismiin (äärioikeistolaiset totalitarismimuodot) ja kommunismiin (äärivasemmistolainen totalitarismimuoto). Samalla tavoin demokratiassa teh-

dään erottelu hyvinvointivaltion (”vasemmistodemokratia”) ja liberalismin (”oikeistodemokratia”) välille. Näiden ääripäiden välille sijoittuvat muut poliittisen järjestelmän tyypit (reaalisosialismi, jälkitotalitarismi ja autokratia).

Kuvio 2. Poliittisten järjestelmien transitio ja transformaatio.

Tavoitteenani ei ole esitellä aukottomasti järjestelmämuutostutkimuksen teoreettisia tutkimuksia. Suomessa järjestelmämuutoksen teoriaa ovat pohdiskelleet esim. Salminen ja Temmes (2000), joiden esitys kuitenkin perustuu – nimestään huolimatta – lähes yksinomaan hallintotieteelliseen lähestymistapaan⁷. Seuraavassa esitellään lyhyesti systeemi-, struktuuri- ja

toimijateoreettiset lähestymistavat, joita voidaan pitää (politologisen) transformaatiotutkimuksen pääsuuntauksina (Merkel 1999, 78). Merkelin teosta voidaan mielestäni kiistatta pitää yhtenä parhaista johdatuksista järjestelmämuutoksen teoreettiseen keskusteluun, mistä johtuen seuraava pääsuuntausten esittelykin tukeutuu tähän monografiaan.

⁷ Tekijät perustelevat tätä sillä, että "[h]allintopoliitiikan institutionaaliset järjestelyt ovat transitiomaissa olennainen menestystekijä transition onnistumiselle" (Salminen ja Temmes 2000, 50). Kiistämättä näiden järjestelyjen merkitystä voidaan kuitenkin todeta, että tämän määritelmän ja tekijöiden "megateoreettisen" pyrkimyksen (s. 36) välillä on tietty ristiriita. Hallintoteoriaan pohjautuva "megateoria" on tarkastelunäkökulmaltaan suppea nostaessaan hallinnon (lähes) ainoaksi järjestelmämuutosta ohjaavaksi elementiksi. Mielestäni voi hyvällä syyllä kysyä, voiko näin suppea lähestymistapa olla pohjana "megateorialle" (ottamatta lainkaan kantaa itse "megateoria"-tavoitteen järkevyyteen). Lisäksi – kirjan julkaisuvuotta (2000) painottaen – tekijät eivät näytä olevan kovinkaan hyvin selvillä järjestelmämuutokseen liittyvästä (muusta) tutkimuksesta. Teoksessa väitetään, että "[t]ransitiomaita vertailevasti käsittelevät julkaisut ovat tähän mennessä olleet lähinnä artikkelikokoelmia maiden kehittämispo-

litiikasta ja kehittämishankkeista tai erilaisia kehittämisotteita käsitteleviä konsulttijulkaisuja, jolloin varsinainen teoreettiseen viitekehykseen perustuva tutkimusote on jäänyt taustalle. Harvat [sic!] varsinaiset vertailevat tutkimukset ovat lähinnä olleet talouden muutoksen, politiikan ja puolueolojen kartoituksia." (s. 40–1). Tämä saattaa päteä hallintotieteisiin, mutta megateoriaa tavoiteltaessa olisi ehkä perusteltua tutustua myös muiden tieteenalojen julkaisuihin. Tekijät eivät mainitse sanallakaan esimerkiksi sellaisia "perusteoksia" kuin Linz ja Stepan (1996) tai Przeworski (1991), jotka molemmat tekevät vertailevaa tutkimusta itäisen Keski-Euroopan ja latalalaisen Amerikan maiden kehityksestä. Lisäksi tekijät eivät sanallakaan mainitse laajaa saksalaista tutkimusta, josta voidaan nostaa esille erityisesti Merkel (1999), Wiesenthal (1999), Segbers (1997), Beyme (1996), Merkel (1996), Willke (1996), Mänicke-Gyöngyösi (1995), Klein (1995), Sundhassen (1995), Stölting (1995) ja Kitschelt (1995).

Systeemiteoria

Systeemiteorian varhaisessa, sosiologisessa versiossa talous on sopeuttava, politiikka tavoitteita asettava, sosiaalinen yhteisö integroiva ja kulttuuri arvomalleja ylläpitävä elementti. Systemi voi pitkällä aikavälillä varmistaa ympäristöön sopeutumiskykynsä ja siten olemassaolonsa vain, mikäli yhteiskunnassa muodostuvat byrokraatia, markkinaorganisaatio, oikeusjärjestelmän universaalit normit, demokraattinen yhdistymisvapaus ja yleiset ja vapaat vaalit. Systemi, josta nämä tekijät puuttuvat, heikentää itse omaa legitimitettiin ja muuttuu epävakaksi. Systemin vakautta edistävät edelleen yhteiskunnan toiminnallinen (funktionaalinen) eriytyminen ja poliittisen herruusmuodon riittävä legitimaatio. Autoritaarisissa järjestelmissä vallinnut yhteiskunnan ”totaalinen” politisointi esti juuri yhteiskunnan eriytymistä erilaisiin alajärjestelmiin, mikä tosin jollakin aikavälillä helpotti ja täydellisesti valtakontrollia. (Merkel 1999, 78–80).

Perusteoriasta kehitetty autopoieettinen⁸ systeemiteoria lähestyy kysymystä, miten tietty poliittinen systemi voisi varmistaa olemassaolonsa muuttuvassa ympäristössä, jossa systemi toimii ja josta systemi on riippuvainen. David Eastonin kehittämässä mallissa systemi reagoi ympäristön muutoksiin dynaamisesti ja luo molemminpuolisen sopeutumisen kehän (Willke 1996, 135). Sosialistimaiden valtaeliitin ”suuri illuusio” (Merkel) oli, että he uskoivat kontrolloimansa rakennelman (so. reaalisosialismin/kommunismin) olevan kykenevä yhteiskunnallisten alajärjestelmien erilaisten valintojen ulkoisen, poliittisen ohjailun vaatiman informaation kokoamiseen, levittämiseen ja kompleksiin suunnitteluun. Kaikkivoivan valtion keinotekoinen ja väkivaltainen sijoittaminen yhteiskunnan huipulle johti kuitenkin

siihen, että yhteiskunnalliset alajärjestelmät tulivat liitetyiksi liian tiiviisti osaksi politiikkaa. Seurauksena oli alajärjestelmien – erityisesti talouden – tehottomuuden ja toimintaongelmien siirtyminen lähes suoraan poliittiseen järjestelmään. Systeemiteorian ytimessä olevan yhteiskunnan eriytymiskehityksen estäminen johti pitkällä aikavälillä tehokkuus- ja legitimaatiokriiseihin, jotka edelleen vaikuttivat heikentävästi systemin vakauteen. Autoritaarisen järjestelmän hyväksyntä tai tuki tälle eriytymiskehitykselle johtaa samalla tavoin systemiä destabilisoivaan kehitykseen (Merkel 1999, 82–3). Autopoieettisesti tarkastellen eriytymiskehityksen estäminen ei mahdollista ympäristön ja siitä riippuvaisen systemin välistä vuorovaikutusta. Erityisesti DDR:n johdon toteuttama voimakas eristäytymispolitiikka teki systemistä pikemminkin anti-autopoieettisen⁹ ja kärjisti ympäristön ja systemin välistä ristiriitaa erityisesti 1980-luvulla.

Viimeinen merkittävä systeemiteorian alatyyppejä on modernisaatioteoria. Modernisoinnilla voidaan ymmärtää joko teollisesta vallankumouksesta alkanutta prosessia, jonka kautta ovat syntyneet nykyiset modernit yhteiskunnat, alikehittyneiden yhteiskuntien pyrkimystä kehittyä kohti modernien yhteiskuntien tasoa tai modernien yhteiskuntien omaa pyrkimystä ylläpitää kehitystä ja voittaa uudet haasteet innovaatioiden ja uudistusten kautta. Kriittikkiä voidaan esittää ehkä eniten kolmatta määritelmää kohtaan. Modernisoinnille esitetyt ”vaihtoehdot” ovat kuitenkin joko modernisoinnin variaatioita tai moraalisia toiverakennelmia ilman institutionaalista perustaa (Zapf 1996, 169–70). Tällaisena Zapf pitää myös Ulrich Beckin ”refleksiivisen modernisaation” teoriaa (ks. esim. Beck 1993), jonka konseptin Zapf näkee olleen mukana modernisaatioteorioissa alusta alkaen (Zapf 1996, 170).

Modernisaatioon liittyy kiinteästi demokratisoinnin käsite, jonka tärkeimpänä menestys-

⁸ Termi muodostuu kreikan sanoista *autos* (itse) ja *poiein* (tehdä) eli autopoieettiset systemit ovat systemejä, jotka voivat luoda itse itsensä. Itsensä luominen ja itsensä säilyttäminen ovat näin ollen sellaisen systemin perusominaisuudet, jota voidaan kutsua autopoieettiseksi. Keskeisenä teoreettikkona voidaan pitää Niklas Luhmannia (1984). Tässä Luhmannin teoriaan viitataan epäsuorasti Merkelin (1999) ja Willken (1996) kautta.

⁹ Myös Kupferberg (1999) on kiinnittänyt huomiota tämän tekijän vähäiseen rooliin jälkisosialistimaiden kehityksen (teoreettisessa) analysoinnissa: ”What we lack are theoretical works which consistently try to understand these [postsocialist] societies as non-autopoietic societies” (s. 66).

tekijänä voidaan pitää köyhyyden ja hädän voittamisen onnistumista taloudellisen kehityksen avulla. Eli: mitä kehittyneempi maa on taloudellisesti, sitä epätodennäköisempää on diktaatturin menestyminen siellä pitkällä aikavälillä. Kääntäen ilmaistuna: mitä rikkaampi maa, sitä todennäköisemmin maassa vallitsee demokratia. Modernisaatioteoria esittää myös, että kohonnut yhteiskunnallinen elintaso vähentää ekonomista epätasa-arvoa, heikentää luokka- ja statuseroja ja poliittisia ääri-ilmiöitä ja vahvistaa keskiluokkaa. Näin sosiaalinen hyvinvointi on onnistuneen demokratisoitumisen tärkeimpiä syitä autoritaarisissa ja totalitaarisissa yhteiskunnissa. Sosioekonominen modernisaatio johtaa maat ”transitioalueelle”, jolla autoritaarinen hallinto destabilisoituu ja demokratisoituminen vahvistuu. Tämän jälkeen saavutetulla talouden modernisaatitasolla on ratkaiseva vaikutus demokratian vakiintumiseen, mikä voidaan päätellä aiemmin todetusta maan kehittyneisyyden ja demokratian vahvuuden välisestä kausaalisuhteesta. Lopulta modernisaatioteoreettinen näkemys esittää, että talouskasvu vaikuttaa aina legitimoivasti demokratiaan asettamalla autoritaarisen hallinnon dilemman eteen: mikäli talouskasvu on heikko tai negatiivinen, menettää autoritaarinen hallinto legitimitettään. Mikäli taas talouskasvu on vahvaa, esittävät yhteiskunnalliset toimijat kasvavia vaatimuksia poliittisesta osallistumisesta, jotka voidaan toteuttaa vain, mikäli autoritaarinen hallinto luopuu osasta vallastaan (Merkel 1999, 83–4, 86–8).

Modernisaatioteorian ongelmiksi voidaan nähdä sekä demokratisoitumisen alkamispisteen erittäin epämääräinen määrittely (Merkel 1999, 88) että yhteiskunnallisten tuotantovoimien ja protesti- ja kansalaisliikkeiden organisaatiovoimien yliarvottaminen. Entisten sosialistimaiden eliitin ja kansan välillä ei vallinnut kovinkaan suurta yksimielisyyttä modernisoinnin tavoitteista ja lisäksi järjestelmämuutosten läpivienti perustui moniin virhearviointeihin (Zapf 1996, 174). Modernisaatioteoria ei myöskään selitä kovinkaan hyvin alikehittyneiden yhteiskuntien demokratisoitumista, so. demokratisoitumista ilman taloudellisen aseman olennaista parantumista. Yhtä vähän teoria kykenee selittämään demokraattisten järjestelmien romahdusta sosioekonomisesti suhteellisen korkeasti

kehittyneissä yhteiskunnissa¹⁰. Lisäksi teoria on osoittautunut varsin kyvyttömäksi selittämään demokratisoitumisprosessia estäviä tai tukevia kulttuurisia ja uskonnollisia konteksteja tai poliittis-institutionaalisia järjestelyjä. Osittain tähän voidaan nähdä syyksi se, että modernisaatioteoria perustuu maailmanlaajuisten, pitkän aikavälin keskivertotrendien määrittelemiseen, mistä johtuen teorian ja käytännön välinen yhteys mm. demokratisoitumisen alkukohdan määrittämisessä on osoittautunut ongelmalliseksi (Merkel 1999, 88–9).

Strukturiteoria

Strukturiteoria pyrkii korostamaan toisaalta sosiaalisten luokkien sisäisten valtasuhteiden ja näiden luokkien ja valtion välisten valtasuhteiden, toisaalta taas valtaresurssien yleisen yhteiskunnallisen jaon merkitystä (Merkel 1999, 94). Demokratisoitumis- ja vakiintumisprosessien onnistuminen tai epäonnistuminen on seurausta yhteiskunnallisten valtarakenteiden pitkän aikavälin muutoksista. Demokratia ei siis ole tällaisten muutosten väistämätön tulos vaan yksi mahdollisista tuloksista (Merkel 1999, 90). Demokratian etabloitumiselle ja vakiintumiselle voidaan merkittävänä nähdä yhtäältä luokkarakenteet ja koalitiot ja valtion ja kansalaisyhteiskunnan väliset valtasuhteet, toisaalta valtaresurssien jakaantuminen yhteiskunnassa (Merkel 1999, 91, 92).

Ensimmäisen tekijän kannalta suurmaanomistajien ja valtiollisen eliitin rooli on ratkaiseva. Ekonomisesti ja poliittisesti dominoivan luokan muodostavat suurmaanomistajat ovat suurin este demokratisoitumiskehitykselle ja vasta heidän valta-asemansa murentuminen mahdollistaa demokraattisen kehityksen. Tämä kehitys vaatii kuitenkin myös, että keski- ja alaluokat näkevät demokratisoitumisessa mahdollisuuden oman asemansa parantamiseen. Mikäli taloudellisesta eliitistä riippumaton, ideologisesti yhtenäisen ja hierarkkisesti integroidun valtioapparaatin kautta voimakkaasti edustettuna oleva valtiollinen eliitti kontrolloi yhä enenevässä määrin resursseja, sitä suurempi on

¹⁰ Esimerkkinä voidaan mainita mm. Saksan ja Itävallan 1. ja 2. maailmasodan välinen kehitys tai monien Etelä-Amerikan valtioiden kehitys 1970-luvulla.

autoritaarisen hallinnon toteutumismahdollisuus. Mikäli kuitenkin kansalaisyhteiskunnassa syntyy autonomisia organisaatioita (puolueet, yhdistykset jne.), muodostavat nämä vastavoiman valtiolle ja parantavat poliittisen järjestelmän menestysmahdollisuuksia (Merkel 1999, 91–2).

Jälkimmäisen tekijän kannalta merkittävässä asemassa on toteutunut valtaresurssien hajauttaminen niin taloudessa kuin yhteiskunnassakin: laajempi valtaresurssien jako yhteiskunnassa merkitsee korkeampaa demokratisoitumisastetta. Väitteen taustalla on ajatus siitä, että yhteiskunnallisten valtaresurssien riittävä hajauttaminen estää tilanteen, jossa jokin ryhmittymä voisi sortaa ja alistaa muita ryhmittymiä ja sitä kautta saavuttaa sosiaalisen ja poliittisen hegemonian (Merkel 1999, 92).

Struktuuriteorioiden kohdalla ongelman muodostavat teorian yleistävyys ja trivialisointi, minkä seurauksena suurten sosiaalisten luokkien sisäisten intressien kompleksisuuden analyysi jää varsin pinnalliseksi. Sosiaaliset luokat eivät ole automaattisesti kollektiivisesti toimivia yksiköitä, yhtä vähän näillä luokilla näyttäisi olevan kykyä kollektiiviseen organisoitumiseen tai yhtenäiseen toimintaan. Teoria näyttää myös painottavan varsin riittämättömästi eliittien strategista käyttäytymistä järjestelmämuutoksen eri vaiheissa (Merkel 1999, 94).

Toimijateoria

Toimijateoreettinen lähestymistapa korostaa poliittisen toiminnan epätasällista luonnetta (Merkel 1999, 102). Kyse on yksinkertaistetusti siitä, että päätös demokratian puolesta tai sitä vastaan on tulos tilannekohtaisista, jatkuvaan uudelleenarviointiin perustuvista preferensseistä, strategioista ja toimintamahdollisuuksista (ks. tark. esim. Przeworski 1991). Näin järjestelmämuutosprosessien lopputulokset ovat toimijateoreettisesta näkökulmasta vähemmän riippuvaisia struktuureista ja valta-asetelmista kuin yksittäisten toimijoiden subjektiivisista tilannearvioista, strategioista ja konkreettisista toimista. Samalla järjestelmämuutos on primäärisesti eliittiprosessi, jossa massoilla on vain ohimenevä alkuvaiheen rooli (Merkel 1999, 102).

Toimijateoreettisen lähestymistavan ansiona voidaan pitää analyttisen tarkastelunäkökulman siirtämistä transformaation eri vaiheiden muuttuviin toimija-asetelmiin. Jo liberalisointivaiheen voidaan katsoa vaativan muutoksia valta-asetelman sisällä, jolloin totalitaarisen hallinnon vapaaehtoinen avautuminen demokratisoitumiselle voidaan nähdä rationaalisen kustannuslaskelman tulokseksi: totalitaarisen hallinnon ylläpidon kustannukset todetaan demokratisoitumisen kustannuksia suuremmiksi¹¹. Järjestelmämuutosprosessin vaiheet ovat suurten poliittisten epävarmuuksien kausia, koska toimijoiden väliset valtasuhteet ovat tuntemattomia tai epäselviä ja poliittiset strategiat ja pelisäännöt jatkuvassa muutoksessa. Käytännössä kyse on näiden epäselvyyksien ja -varmuuksien muuttamisesta varmuuksiksi eri toimijoiden välisten sopimusten kautta, jotka määrittävät demokratisoinnin sisältöjä ja rajoja. Tällaiset sopimukset ovat todennäköisiä tilanteissa, jossa yksikään merkittävä toimija (valtanpitäjät, oppositio) ei omaa yksinään resursseja muiden toimijoiden alistamiseksi (Merkel 1999, 103–4).

Toimijoiden määrittämistä pelkästään näiden intressien ja strategioiden kautta voidaan pitää kuitenkin varsin rajoittavana. *Rational choice*-lähestymistavan kautta järjestelmämuutosprosessi nähdään muuttuvien strategisten tilanteiden jatkumona ja seurauksena (Merkel 1999, 105). Tämä edellyttää toimijajoukon selkeää rajaamista, mikä muodostaa ongelman, koska muuttuvassa tilanteessa eilispäivän toimija voi huomenna olla jakaantunut useiksi uusiksi toimijoiksi (Pappi 1996, 238). Transformaation määrittäminen rationaalisten toimijoiden toiminnan tulokseksi sisältää, liberalisointivaihetta koskien, erään merkittävän huomion. Autoritaarisen systeemin liberalisointi ja sitä kautta demokraattinen järjestelmämuutos voivat toteutua vain, mikäli autoritaarisen hallinnon toimijat tekevät sen *virhearvion*, että transformaatiossa olisi kyse ylhäältä käsin kontrolloitavasta prosessista, joka voitaisiin pysäyttää, mikäli vanhan valtaeliitin intressit (tai koko olemassaolo) olisivat uhattuina. Toimijateorian ansio-

¹¹ Kustannuksilla voidaan tarkoittaa paitsi rahallisia kustannuksia, myös ei-rahallisia suureita kuten asemaa tai ”mainetta” kansainvälisessä yhteisössä.

na voidaankin pitää sen kykyä mallintaa jatkuvasti muuttuvan tilanteen toimija-asetelmia. Näin voidaan analysoida sekä demokratisoimiskehityksen onnistumismahdollisuuksia että tätä kehitystä vaarantavia tekijöitä (Merkel 1999, 106–107).

Toimijateoreettisen lähestymistavan ongelmana on sen vähäinen selitysvoima järjestelmämuutoksen alkuvaiheen, toteutuksen ja lopputuloksen suhteen (Merkel 1999, 107). Toimijateoriat myös korostavat ehkä kohtuuttomasti yksittäisten toimijoiden tai toimijaryhmien roolia. Erityisen ongelmalliseksi toimijateoreettiset sovellukset muodostuvat nk. ”low-cost”-tilanteissa¹² (Pappi 1996, 242). Ongelman muodostaa myös, että ilman jonkin tyyppistä käsitystä poliittisista tavoitteista ei voida tehdä järkeviä ennusteita tulevasta kehityksestä (Pappi 1996, 250). Tämä pätee niin liberalisointi-, demokratisointi- kuin konsolidointivaiheenkin analysointiin. Vaarana tässä on luisuminen kausaaliseen selittämiseen, jossa toteutunutta kehitystä aletaan pitää yhtenä aiemman tilanteen reaalisista vaihtoehdoista. Przeworski kiteyttää tämän seuraavasti pohtiessaan, miten siirtymien liberalisoinnista transitiioon voisi tapahtua:

This explanation assumes that Liberalizers know *all along* what they are doing and deliberately mislead Hardliners while sending correct signals to the society. It is hard to evaluate the plausibility of this scenario, precisely because under it Liberalizers are forced to reveal their preferences strategically. *We have to decide* whether Liberalizers are sincere when they claim that they want only to invigorate the regime by broadening its base (Przeworski 1991, 63; kursivointi KE).

Tutkijan riskinä on siis lyhyesti se, että hän alkaa rakentaa strategista mallia *toteutuneen* kehityksen perusteella ilman, että hän vaivautuisi määrittelemään eri vaiheiden teoreettisia elementtejä ja sitä kautta pohtisi *teoreettisia* vaihtoehtoja¹³. Analyysin kannalta hedelmälli-

¹² Tilanteissa, joissa sekä toiminnan kulut että toiminnan kautta saavutettavat vaikutusmahdollisuudet ovat vähäiset.

¹³ Samaan erityisluonteeseen kiinnittää huomiota myös Kupferberg (1999): ”One can hardly deny than

nen tilannehan on juuri se, kun *yksikään* teoreettisista vaihtoehdoista ei toteutunut, vaan jokin täysin odottamaton kehityskulku näyttäisi ohjanneen kehitystä.

Huomioita itäisen saksan kehityksestä 1990-

Lähtötilanne 1990:

Demokratia vs. post-totalitarismi

Entisen DDR:n romahdus ja Saksojen yhdistyminen olivat kiinteä osa muun itäisen Keski-Euroopan maiden sosialistisen järjestelmän murrosta. Kuitenkaan itäisen Saksan murrosta 1989–90 tai tämän alueen kehitystä vuoden 1990 jälkeen ei noteerata juuri lainkaan nk. transitiokirjallisuudessa. Yhtenä selityksenä tälle voidaan nähdä se, että Saksan liittotasavallan resurssien ja ”valmiin” demokraattis-kapitalistisen järjestelmän uskottiin riittävän hallinnollis-poliittisen muutoksen toteuttamiseen. Tästä johtuen itäisen Saksan siirtyminen reaaliosialismista demokraattis-kapitalistiseen yhteiskuntajärjestykseen nähtiin erityistapauksena, joka ei korreloisi muiden sosialistimaiden muutoksen kanssa. Kuitenkin, esimerkiksi Helmut Wiesenthalin (1995) mukaan DDR:n erityisluonnetta jälkiosialistisen transformaation erityistapauksena voidaan kuitenkin pitää selviönä. Wiesenthal perustelee tätä sillä, että itäisen Saksan transformaatiossa voidaan nähdä kaksi erityispiirrettä. Ensinnäkin, transformaation menestyksen mittarina ei ole *vain* jo toteutunut kehitys, vaan myös ero (ja sen pienentyminen) idän ja lännen elinolosuhteiden välillä. Toiseksi, kehitystä on leimannut omalaatuinen rooli- ja kompetenssijako, jossa transformaation toteuttajina ovat olleet pikemminkin vanhoista kuin uusista osavaltioista tulleet toimi-

the former German Democratic Republic (GDR) seems to represent a *Sonderweg* to democracy” (s. 129). Kupferberg kuitenkin huomauttaa, että ”these unique, unrepeatable traits do not exclude the fact that there are some very interesting analytical insights to be gained from a close study of the East German experience with both communism and jälkicomunism, possible making the East German *Sonderweg* to democracy a kind of ’model case’ for existing theories of transformation” (s. 128)

jat (Wiesenthal 1995, 134).¹⁴ Lähemmin tarkasteltuina nämä ”erityispiirteet” voidaan kuitenkin nähdä varsin suhteelliseksi, koska erityisesti transitiotutkimus asettaa tavoitteeksi demokraattisen järjestelmän, johon toteutunutta kehitystä verrataan¹⁵.

Saksan liittotasavallan parlamentaariseen demokratiaan perustuva poliittinen järjestelmä

¹⁴ Tämä Saksan uusien osavaltioiden erityispiirteiden suhteellisuus muuhun järjestelmämuutostutkimukseen verrattuna käy ilmi hyvin esim. Salmisen ja Temmeken (2000) teoksesta (jossa ei, sivumennen sanottuna, myöskään huomioida itäisen Saksan kehitystä). Kuvatessaan toisaalta ”hyvinvointivaltion ja reaalkommunismia [sic!]” (s. 14), toisaalta ”transition haasteita” (s. 19) graafisin esityksin tekijät käyttävät mm. termiä ”kehityskuilu” kuvaamaan sosialistimaiden murroksen aikaisen tilan ja eurooppalaisen hyvinvointivaltion välistä elinolosuhde-eroa. Käytännössä tämä ei poikkea mitenkään siitä tavoitteesta, joka nähdään itäisen Saksan ”erityispiirteeksi.” Kriittikkiä voidaan esittää myös tekijöiden näkemystä kohtaan, että eurooppalaisen hyvinvointivaltion kehitys jatkuu edelleen lineaarisesti nousevana, mistä johtuen transition haaste on tämän nousujohtaisen kehityksen ja reaalisosialismin perinnön välisen ”kehityskuilun” umpeen kurominen. Myöskin tekijöiden esittämää näkemystä siitä, että ”jälkikommunististen maiden transiatio on paluuta eurooppalaisen valtiokehityksen tielle – eurooppalaiselle valtavyylälle” (s. 26), voidaan pitää vähintäänkin kyseenalaisena, jopa subjektiivisena. Tämän määrittelyn mukaan sosialistimaiden kehitys vuosina 1945–1989/90 määrittäytyy eräänlaiseksi ”erityistieksi” eurooppalaisessa historiassa. Lisäksi näkemys on voimakkaasti kausaalinen ja ohittaa lähes täysin 2. maailmansodan jälkeen vallinneen reaalioliittisen tilanteen Euroopassa. Myös sanamuoto ”eurooppalainen valtavyylä” on hyvin Länsi-Eurooppa-keskeinen, mitä ei voida pitää kovinkaan objektiivisena lähestymistapana.

Kyseenalaistaa voidaan myös itäisen Saksan kehityksen toinen ”erityispiirre”, omalaatuinen kompetenssijako. Vaikka muissa entisissä sosialistimaissa vastuu muutoksen läpiviennistä on (pääosin) paikallisilla toimijoilla, ei esimerkiksi EU:n myöntämien resurssien ja asettamien ehtojen ja kriteerien merkitystä sovi vähätellä. Vaikka tämä rooli- ja kompetenssijako ei olisi-kaan niin selvä kuin itäisen Saksan kohdalla, voidaan tämän seikan määrittämistä *vain* itäisen Saksan transformaation ”erityispiirteeksi” pitää varsin suhteellisenä.

¹⁵ Toki on syytä muistaa, että Saksan liittotasavallan resurssit ovat merkittävästi tukeneet itäisen Saksan transformaatiota. On syytä kuitenkin muistaa, että mm. EU ja IMF ovat molemmat tukeneet voimakkaasti muiden sosialistimaiden jälleenrakennustyötä.

on osoittautunut maan kehityksen eri vaiheissa poikkeuksellisen vakaaksi ja integroimiskykyiseksi (ks. tark. esim. Weidenfeld 1983, 29; Pogunte 1999, 429). Tyypillistä tälle järjestelmälle on ollut kahden suuren puolueen, CDU:n ja SPD:n dominoivuus. Saksojen yhdistyessä liittotasavallan puoluejärjestelmä laajeni entisen DDR:n alueelle absorboiden itseensä alueen poliittiset toimijat. Kuitenkin uusissa osavaltioissa havaittavat ongelmat – poliittinen kehitys mukaan luettuna – voidaan nähdä juuri katastrofaalisesti päättyneen puoluediktatuurin ihmisten odotuksia ja toimintatapoja leimavina jälkivaikutuksina (ks. tark. Schroeder 1998, 562). Itäisen Saksan, so. uusien osavaltioiden, kehityksen analysointi ottamalla ideaaliksi Saksan liittotasavallan poliittinen järjestelmä ja elintaso kiistää sen mahdollisuuden, että itäisen Saksan kehityksen oikeampi konteksti olisi entisten sosialistimaiden muodostama konteksti. Vanhojen osavaltioiden muodostamassa kontekstissa transformaatiokehitystä voidaan pitää vain kohtuullisesti onnistuneena, kun taas entisten sosialistimaiden muodostamassa kontekstissa uudet osavaltiot näyttävät pärjänneen keskimääräistä paremmin¹⁶.

Nopeassa tahdissa aktualisoitunut Saksan kysymys vuoden 1989 jälkimmäisellä puoliskolla ja tätä vajaan vuoden kuluttua seurannut Saksojen yhdistyminen asettivat saksalaiset poliittiset toimijat – samoin kuin tavalliset kansalaisetkin – täysin uuden tilanteen eteen. Keskeiseksi kysymykseksi näyttääkin nousevan, miten jaetun Saksan luomat ajatusmallit yhä edelleen vaikuttavat saksalaiseen poliittiseen järjestelmään ja millaisia ongelmia tämän voidaan havaita aiheuttavan nykykehitykselle. Ei ole kuitenkaan perusteltua puhua poliittisen järjestelmän nollahetkestä (*Stunde Null*), jossa historialliset ja poliittiset kehityslinjat olisivat katkenneet alkaakseen uudestaan ”puhtaalta pöydältä”. Sen sijaan historiallis-poliittinen kehitys jatkuu saumattomasti myös Saksojen yhdistymishetken ylitse. Sen sijaan perustellulta väit-

¹⁶ Meuschel (1992) kiinnittää huomiota juuri yksilön olemattomaan asemaan DDR:ssa ja sosialistimaissa laajemminkin: ”Das Loslösen aus der Gemeinschaft im Namen der Individualität [...] gehörte niemals zu Programm und Vision kommunistischer Parteien” (s. 18).

teeltä näyttäisi se, että Saksan poliittisen järjestelmän kehitystä yhdistymisen jälkeen ovat määrittäneet kaksi erilaista menneisyyttä: itäisen Saksan 56 vuoden (1933–1989) diktatorinen perinne ja läntisen Saksan 40-vuotinen (1949–1989) parlamentaarinen demokratia, jotka nyt yhdessä muodostavat parlamentaaris-jälkitotalitaarisen poliittisen järjestelmän.

Poliittisen järjestelmän toimivuus

Uusien osavaltioiden poliittisen järjestelmän määrittäminen jälkitotalitaariseksi tarkoittaa sen teesin hyväksymistä, että yli neljäkymmentä vuotta vaikuttanut järjestelmä yhä edelleenkin heijastuu ihmisten poliittisissa näkemyksissä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että sosialistisella ajatusmallilla olisi uusissa osavaltioissa tulevaisuutta. Pikemmin teesin voidaan katsoa tarkoittavan sitä, että ainakin suurimmaksi osaksi menestyksellisesti toteutettu hallinnollistekninen integraatio liittotasavaltalaiseen yhteiskuntajärjestykseen ei ole toteutunut yhtä menestyksekkäästi henkisellä tasolla. Monet DDR-diktatuurin jälkivaikutukset ovat ymmärrettävissä vain, mikäli ymmärretään tämän diktatuurin intensiivinen vaikutus sen vaikutuspiirissä eläneiden ihmisten ajatusmaailmaan (Mayer 1996, 17–18).

Saksojen yhdistymisen perustana olleiden kahden, toisilleen täysin vastakkaisten järjestelmien tuottamien ajatusmallien ottaminen lähtökohdaksi johtaa väistämättä siihen johtopäätökseen, että yhdistymistä pyritään saavuttamaan myös kahden erillisen (poliittisen) identiteetin kesken (Langguth 1995, 40). Tämän ei sinänsä tulisi olla mitenkään yllättävä johtopäätös, koska yhdistymisprosessilla on, kuten Korte (1996, 13) toteaa, vaikutuksia koko saksalaiseen poliittiseen kulttuuriin. Entisen DDR:n asukkaille yhdistyminen merkitsi oman elämän toimintakehikon katoamista, eikä siitä aiheutunutta vierauden tunnetta voi poistaa pelkästään hallitussopimuksilla tai asetuksilla (Korte 1996, 13; ks. myös Kupferberg 1999, 57–8). Vaikka taloudellisella puolella yhdistyminen onkin tapahtunut liittovaltion huomattavalla tuella melko hyvin (Schroeder 2000, 139), ei ihmisten asennemuutos ole edennyt läheskään samassa tahdissa. Yhtenä keskeisenä syynä tähän voidaan pitää DDR:n autoritaarista kasvatusideolo-

giaa, joka ei ulottunut vain poliittis-ideologiselle vaan myös mentaaliseen alueelle (Schroeder 2000, 176). Kehitystä rasittaa myös oleellisesti jälkitotalitaristisen yhteiskunnan toinen erityispiirre – valtion, yksilön ja yhteiskunnan välisten suhteiden pohjalla oleva, totalitaarisen diktatuurin luoma ambivalentti ajatusmalli. Yhtäältä valtiota kohtaan tunnetaan syvää epäluuloa ja hyljeksintää, koska valtio yhdistetään aiemman järjestelmän repressioon ja hallitseevuuteen. Toisaalta taas valtio nähdään sosiaalisen turvallisuuden takaajana ja asioiden hoitajana (ks. esim. Vranitzky 1998, 646; Juchler 1997, 904).¹⁷ Uusien osavaltioiden poliittisen järjestelmän toimivuutta voidaan edelleen katsoa rasittavan järjestelmämuutosprosessin erityispiirre, jossa toisaalta riskit ja transaktiokustannukset on pyritty minimoimaan ja jossa toisaalta ”vanhan” liittotasavallan jatkuvuus- ja stabiilisuuspreferenssit on pyritty maksimoimaan (Reißig 2000, 75).

Toisena esimerkkinä poliittisen järjestelmän ongelmista voidaan pitää traditionaalisen poliittisen järjestelmän¹⁸ ja uusien poliittisten haasteiden kohtaamista yhdistyneen Saksan poliittisessä järjestelmässä. Tämä voidaan määrittää osaksi ”muutosteesiä” (*Wandlungsthese*), jossa keskiössä ovat uusien ja vanhojen osavaltioiden politiikkamallien ja -struktuurien avautuminen sekä uusille ratkaisuille että muutoksille (Reißig 2000, 76). Kyse on aiemman yksipuoluediktatuurin luoman poliittisen valtahierarkian korvautumisesta parlamentarismiin perustuvalla monipuoluejärjestelmällä ja poliittisen vuorovaikutuskulttuurin avautumisesta myös muille poliittisille toimijoille. Poliittisen järjestelmän toimivuuden kannalta tämän korvautumisvaiheen pitkittymistä voidaan pitää ongelmana, koska se kertoo samalla uusien osa-

¹⁷ Tässä traditionaalaisella poliittisellä järjestelmällä viitataan Saksan liittotasavallan poliittiseen järjestelmään.

¹⁸ On syytä huomauttaa, että uusien osavaltioiden asukkaiden käsitykset demokratiasta poikkeavat huomattavasti esim. vanhojen osavaltioiden asukkaiden käsityksistä. Suuri enemmistö uusien osavaltioiden asukkaista ei näytä tuntevan yksityiskohtaisemmin Saksan poliittista järjestelmää. Demokratia ja vapaus myös samaistetaan usein pikemminkin hyvinvointiin ja hyvinvointivaltioon kuin demokraattisiin instituutioihin tai yksilön ihmisoikeuksiin (Schroeder 2000, 204).

valtioiden asukkaiden vaikeuksista omaksua parlamentaarisen-demokraattisen järjestelmän toimintaperiaatteita. Uuden järjestelmän toimintamekanismien ja -periaatteiden odotettua vaikeammasta omaksumisprosessista uusissa osavaltioissa kertovat myös näiden asukkaiden saksalaiseen poliittiseen järjestelmään ja sen toimivuuteen tyytymättömien korkeat osuudet suhteessa vanhoihin osavaltioihin (ks. esim. Pollack 2000; Schroeder 2000, 202–3)¹⁹. Mikäli

¹⁹ PDS:n sijoittamiseen puoluekentässä liittyy käsitteellisiä ongelmia, joita tässä yhteydessä voidaan tilastyistä käsitellä vain suppeasti. Ongelman ytimessä on saksalaisen keskustelun *ekstremismi*-käsitteen (*Extremismus*) politisoitunut luonne, jossa ekstremismi ”gilt zumeist als sektiererisch, polarisierend, kompromisslos und problematisch [...] Extreme werden als gefährlich und bedrohlich empfunden” (Neugebauer 2000, 14). Ekstremismin käsite ei kuitenkaan ole, toisin kuin vasemmisto- ja oikeistoekstremismi (tai suomalaisemmin: ääriivasemmisto ja -oikeisto), juurikaan tutkimuksellisen kiinnostuksen kohteena. Neugebauer (2000, 13) näkee yhdeksi syyksi, ettei käsite yksilolotteisuudessaan ja kiinteässä yhteydessään demokraattiseen oikeusvaltioperiaatteeseen juurikaan ota huomioon yhteiskuntapolitiittisen todellisuuden kompleksisuutta. Ekstremismin ohella käytetään *radikalism*in käsitettä ilman, että näiden välille tehtäisiin tarkkaa eroa. Radikalism ja ekstremismin merkittävä ero on kuitenkin siinä, että vaikka molempien tavoitteita voidaan pitää enemmistökonsensuksen ulkopuolella sijaitsevina, niin radikalismi pyrkii saavuttamaan nämä tavoitteet perustuslain suoman tilan puitteissa. Tässä mielessä ei ole yhden-tekevää, määrittääkö PDS ääriivasemmistolaiseksi (vasemmistoekstremistiseksi) vai vasemmistoradikaaliksi puolueeksi. (Neugebauer 2000, 16; ks. myös esim. Brie ym. 1995). On syytä korostaa, että tässä yhteydessä PDS-tarkasteluni painottuu puolueen poliittisen strategian suppeaan analysointiin. Lukijan on kuitenkin hyvä olla tietoinen siitä metodologisesta problematiikasta, joka koskettanee itäisen Keski-Euroopan entisten valtapuolueiden analysointia laajemminkin.

PDS:n ongelma liittyy mielestäni siihen, että kyse on eräänlaisesta poliittisen järjestelmän ”implantista”. Vertailu esim. suomalaisen Vasemmistoliittoon (tai mihin tahansa muuhun läntiseen vasemmistopuolueeseen) ontuu sikäli, että Vasemmistoliitto on ollut koko ajan (tosin eri nimillä) osa suomalaista poliittista järjestelmää ja näin joutunut sopeutumaan tässä järjestelmässä tapahtuneisiin muutoksiin. PDS:lle analoginen tilanne olisi syntynyt, mikäli Neuvostoliiton romahdettua NKP olisi siirtynyt Suomeen ja jatkanut toimintaansa suomalaisessa poliittisessa järjestelmässä. Tutkijalle PDS:n sijoittamisen vaikeutta lisää se tosiseikka, että PDS toimii nyt osana sitä järjestelmää, joka oli sen päävihollinen noin neljänkymmenen vuoden ajan.

Vaikka PDS onkin viime vuosina yhä enemmän ottanut etäisyyttä kommunismiin, on puolueen määrittäminen demokraattiseksi mielestäni liian pitkälle menevä tulkinta (ks. myös Elo 2000b). Itäisen Saksan kehityksen osalta puolueen nykyisessä puolueohjelmassa todetaan, että ”[d]er Anschluss der DDR an die BRD hat den Gegensatz zwischen Ost- und Westdeutschland nicht aufgehoben. [...] Die Entwicklung der Bundesrepublik ist durch vermehrt aufbrechende soziale Konflikte und Verteilungskämpfe gekennzeichnet. Diese ergeben sich nicht nur aus der Art und Weise des Anschlusses [sic!] der DDR, sondern sind in erster Linie [!] im Charakter der kapitalistischen Gesellschaft selbst begründet” (PDS 1993, 5). Syy itäisten osavaltioiden heikommasta kehityksestä pyritään siis sysäämään *ensisijaisesti* kapitalistisen yhteiskuntajärjestyksen syyksi. Nykyinen ohjelma myös kaunistelee DDR-socialismia: ”Millionen Menschen setzten sich nach 1945 für den Aufbau einer besseren Gesellschaftsordnung und für ein friedliebendes Deutschland in Überwindung des faschistischen Erbes ein. Das bedarf keiner Entschuldigung. [...] Der Sozialismusversuch in der DDR hat die Lebensgeschichte der Menschen im Osten Deutschlands entscheidend geprägt. Zu ihren Erfahrungen zählen die Beseitigung von Arbeitslosigkeit, weitgehende Überwindung von Armut, ein umfassendes soziales Sicherungssystem, bedeutende Elemente sozialer Gerechtigkeit” (PDS 1993, 6). Ohjelmassa annetaan myös ymmärtää, että puolueen perimmäinen tavoite on kapitalistis-demokraattisen yhteiskuntajärjestyksen syrjäyttäminen: ”Die PDS setzt sich dafür ein, dass die Bewegungen Betroffener zu wirksamen Gegenmächten gegen Kapital, Markt und Staat werden, die grundlegende Veränderungen in der Produktions- und Lebensweise durchsetzen und die Menschenrechte für alle verwirklichen können” (PDS 1993, 27). Keväällä 2001 esitelty uusi ohjelmaluonnos sysää yhdistymisen ongelmat edelleen vanhojen osavaltioiden (kapitalismin) syyksi: ”1990 [zog] die deutsch-deutsche Vereinigung die weit gehende Zerstörung der ostdeutschen Wirtschaft nach sich” (PDS 2001, 15). Puolue tavoittelee edelleen radikaalia yhteiskunnallista murrosta ja konservatiivis-neoliberaalin hegemonian syrjäyttämistä, joskin tämän tavoitteen realisoitumiselle ei nähdäkään kovin hyviä edellytyksiä nykytilanteessa (PDS 2001, 17).

PDS:n poliittisia kannanottoja tarkasteltaessa on huomioitava se seikka, että demokraattisen järjestyksen syrjäyttämisen aktiivinen tavoittelu on Saksan perustuslain (*Grundgesetz, GG*) vastaista ja mahdollistaa puolueen kieltämisen ääriilikeenä. Tätä leimaa PDS visusti varoo, mutta samalla puolue on tehnyt lakialoitteen (ei vain) oman pelitilansa lisäämiseksi juuri tällä alueella. Lakialoitteen perusteella GG:n antiekstremistinen luonne muutettaisiin antifasistiseksi (ks. tark. Wilke 2001, 65). Tämän voidaan nähdä olevan yhteydessä PDS:n ”keskusta-vasemmisto-optioon” (*Mitte-Links-Option*), jossa SPD sijoittuu keskustaan ja PDS

nämä eroavaisuudet jatkossa edelleen kärjistyvät, voi tällä olla negatiivisia vaikutuksia koko poliittisen järjestelmän toiminnalle.

Poliittisen järjestelmän vakaus ja sen haasteet

Tarkasteltaessa vuosien 1989–90 jälkeistä kehitystä poliittisen järjestelmän vakauden kannalta ei voida puhua vallankumouksellisesta murroksesta (Stöss 2000, 308). Liittopäivävaaleihin suhteutettuna ei voida havaita kovinkaan merkittäviä muutoksia, vaan pikemminkin voidaan puhua jatkuvuudesta. Jatkuvuudesta liittovaltiotasolla kertoo myös se, että kahden suurimman puolueen (sosiaalidemokraatit, SPD ja kristillis-demokraatit, CDU/CSU) valtaansaapainnossa. Vuoteen 2001 mennessä pidetyissä neljässätoista liittopäivävaaleissa SPD on vain kahdesti (1972 ja 1998) onnistunut voittamaan CDU/CSU:n (Stöss 2000, 308–9). Poliittisen järjestelmän vakauden kehittymisen kannalta merkittävänä empiirisenä kysymyksenä voidaan pitää kysymystä siitä, voidaanko Saksan kohdalla puhua ”saksalaisesta poliittisesta järjestelmästä” vai tulisiko puhua joko kahdesta järjestelmästä (uusien ja vanhojen osavaltioiden poliittiset järjestelmät) tai yhdestä järjestelmästä yksine (tai useampine) alajärjestelmineen (ks. myös Stöss 2000, 320).

Kun vanhoissa osavaltioissa traditionaaliset suurpuolueet dominoivat edelleen, näyttää uusiin osavaltioihin muodostuneen kolmipuoluejärjestelmä sosialistista ideologiaa kannatta-

vasemmistoon. PDS-SPD-hallituskoalitio olisi mahdollinen ”vasemmistopluralismin” kautta. ”Optio” tämä konstruktio on siksi, että sen toteutuminen edellyttäisi PDS:n ajamaa yhteiskunnallisesti suotuisaa ilmapiiriä, mikä ainakin toistaiseksi antaa odottaa itseään. Koaliitiostategisesti konstruktio tarkoittaa sitä, että PDS:stä muodostuu SPD:n ”sosiaalinen korjausliike”, joka täyttää SPD:n viereen avautuneen poliittisen tilan (ja houkuttaa SPD:n vasemmistosiipeä). On havaittavissa merkkejä siitä, että Saksan nykyinen punavihreä hallituskoalitio on ainakin jossakin määrin valmis kulkemaan tätä ”vasemmistopluralismin” tietä. PDS:n ”antifasistisen” retoriikan ympärille muodostumassa olevan ryhmittymän voimistuminen saattaa tulevaisuudessa merkitä poliittisen vallan avautumista PDS:lle myös liittovaltiotasolla (ks. tark. Wilke 2001, 66–8).

van PDS:n (*Partei des demokratischen Sozialismus*)²⁰, SPD:n ja CDU/CSU:n tasaisen vaalimenestyksen kautta. Mecklenburg-Vorpommernin osavaltiossa on osavaltiotasolla toteutunut ensimmäinen puna-punainen koalitio (SPD-PDS), mikä on edelleen vahvistanut PDS:n asemaa uusissa osavaltioissa. SPD:n puolelta PDS-koalitio oli ensisijaisesti taktinen vaihtoehto, koska se toi yhden lisäoption mahdollisiin tuleviin hallituskoalitioihin (Neu 2001, 1) myös liittovaltiotasolla. SPD on näin Saksan ainoa puolue, joka pystyy muodostamaan kaikkien puolueiden kanssa koalitioita äärioikeistoa lukuun ottamatta (Neu 2001, 1). Kun huomioidaan se, että PDS:n suhtautuminen demokratiiaan on vähintäänkin epäselvä (ks. myös Neu 2001, 3; Bundesministerium des Innern 2000, 90–1; Lang 1998, 32–5) on mahdollista, että SPD:n ja PDS:n lähentyminen edelleen myös liittovaltiotasolla voi johtaa polarisaatioon poliittisessa järjestelmässä, mikä puolestaan saattaa horjuttaa järjestelmän vakautta erityisesti sisäpoliittisissa kysymyksissä.²¹ PDS ei ole onnistunut saavuttamaan suurtakaan menestystä vanhoissa osavaltioissa (ks. tark. esim. Neu 2000), mikä entisestään korostaa käsitystä puolueesta itäisen Saksan paikallispuolueena.

Viime aikoina runsaasti esillä ollut äärioikeiston vahvistuminen ja – ainakin näennäinen – toiminnallisen painopisteen siirtyminen uusien osavaltioiden alueelle voidaan myös nähdä osaksi käynnissä olevaa järjestelmämuutosta. Kuten Stöss (2000, 321) toteaa, puoluejärjestelmät peilaavat aina yhteiskunnallista konfliktirakennetta. Tämä konfliktipotentiaali sijoittuu poikittain suhteessa poliittis-ideologiseen vastakkainasetteluun ja muodostaa itä-länsi-vastakkainasettelun. Kun poliittis-ideologinen kilpailu on kilpailua sosiaaliliberaalisen ja uusliberaalis-autoritaarisen konseptin välillä,

²⁰ PDS:n menestys kertoo myös siitä, että pelkkä systeemiadaptaatio, so. uusien osavaltioiden sopeutuminen Saksan liittotasavallan ajalta periytyvään poliittiseen järjestelmään, tuo mukanaan suuriakin ongelmia erityisesti poliittisen järjestelmän ongelmien hallintaan liittyen. PDS:n vakiintuminen osaksi poliittista kenttää on, kuten Kupferberg toteaa ”a disturbing thought, especially as this is a situation which the political system inherited from the old Bundesrepublik seems structurally unsuited to handle” (1999, 62).

itä-länsi-vastakkainasettelussa on kyse sosiaalioritaaristen ja liberaalis-uusliberaalisten poliittisten tavoitteiden välisestä törmäyksestä. Tämä sisäinen (itä-länsi-)konflikti näyttäytyy ajoittain jopa voimakkaampana kuin puolueiden väliset konfliktit. Todennäköistä on myös se, että sisäinen konflikti jatkossa edelleen voimistuu (Stöss 2000, 321).

Itä-länsi-konfliktia voimistaa edelleen DDR:n synnyttämä matala yhteiskunnallinen konfliktipotentiali ja tietty kyvyttömyys suhtautua ”vieraisiin” yhteiskunnassa. Tämä on ulotettava koskemaan jo kansallissosialistisen katastrofin työstämistä DDR:ssa, kun SED pyrki esittämään DDR:n väestön sinä vähemmistönä, joka toimii aktiivisesti natsismia vastaan (Poutrus ym. 2000, 16; Meuschel 1992, 67). Lisäksi vallinnut etäisyys SED-johdon vahvan Neuvostoliitto-kytkennän ja laajojen kansanosien välillä tuotti dilemman. Yhtäältä DDR:n olemassaolo kytkeytyi voimakkaasti Neuvostoliiton antamiin takuisiin, toisaalta neuvostoliittolaisten läsnäolo korosti SED-hallintoa ”vieraisten” hallintona. Samanaikaisesti toteutetut yhteis- ja rinnakkaiselo ja hermeettinen eristäytyminen ja neuvostomallien omaksuminen loivat paradoksin, joka ei ole voinut olla jättämättä jälkiään ihmisten ajatusmalleihin (Poutrus ym. 2000, 17; ks. myös Kupferberg 1999, 26–7). Berliinin muurin rakentaminen ja voimistunut eristäytymispolitiikka johtivat myös kansainvälisen liikkuvuuden katoamiseen DDR:n asukkaiden elämästä. Suurelle osalle DDR:n asukkaista ”kokemukset” vieraista rajoittuivat ylhäältä määrättyihin rituaaleihin, kun todelliset kontaktit ulkomaalaisiin määritettiin SED-johdon taholta turvallisuusriskeiksi ja tämän tyyppiset kontaktit mahdollistaneet tilaisuudet alistettiin poliittiselle kontrollille. Ulkomaalaisista tuli tavallisten DDR:n asukkaiden silmissä varsin nopeasti DDR:n solidaarisuuspolitiikan ilmentymä ja ilmeisesti myös sosialistisen vallan symboleita (Poutrus ym. 2000, 19, 21). Kun tähän yhdistyi SED:n johdon poliittisista syistä toteutettu peittelevä linjan suhteessa DDR:ssä esiintyneisiin antisemitistisiin ja muukalaisvihamielisiin asenteisiin, ei yhteiskuntaan voinut syntyä toisaalta avointa konfliktien työstämiskulttuuria, eikä toisaalta minkäänlaista vähemmistöjä sietävää asenneilmapiiriä (Pfahl-Traugher 2000, 11).

Keskustelu

Transitiotutkimus näyttää ensinäkemältä melko koherentilta teoreettiselta tutkimusalueelta. Tarkempi tarkastelu kuitenkin paljastaa, ettei minkäänlaisesta yhtenäisteoriasta voida puhua. Ongelman ytimen näyttää muodostavan se, että järjestelmänmuutosta *an sich*, so. laajempina teoreettisena ongelmana, tuskin voidaan pitää minään sosialismin romahduksen mukanaan tuomana problematiikkana. Kiinnostavalta näyttääkin se tendenssi, jonka mukaan kaikki entisiä sosialistimaita koskeva tutkimus halutaan automaattisesti niputtaa transiitio-nimikkeen alaisuuteen. Toinen, laajempi tutkimuksellinen ongelma näyttäisi olevan myös terminologinen. Suomalaisessa tutkimuksessa puhutaan lähes yksinomaan *transitiosta*, mutta esimerkiksi saksalaisessa ja anglosaksisessa tutkimuksessa tehdään erottelu *transition* ja *transformation* välillä. Suomalainen tiedeyhteisö ei osoita halukkuutta tällaiseen erotteluun, vaan on suuntautunut transitiotutkimukseen. Tämä orientaatio rajoittaa mielestäni paitsi aiheesta käytävää tieteellistä keskustelua myös erityisen voimakkaasti aihepiirin tutkimusta, koska tutkimusten lähtökohtaisena päätepisteenä on (länsimäinen) demokratia, jonka perusteella *transition* onnistumista tai epäonnistumista mitataan. Arvioimalla poliittisen järjestelmämuutoksen onnistumista vertaamalla sitä johonkin predeterminoituun ideaaliin *saatetaan* itse asiassa päätyä täysin virheellisiin johtopäätöksiin.

Transiitoteoreettiseen tutkimussuuntaukseen kriittisesti suhtautuva näkemystapa ei suinkaan kiistä järjestelmämuutosproblematiikan olemassaoloa, eikä myöskään vähättele tämän problematiikan merkitystä teorianmuodostukselle. Jos poliittisen järjestelmän kehityksen ongelmaksi määritetään sekä olemassaolon ja vakauden problematiikka että toimivuuden ja tehokkuuden ongelmat, voidaan näiden molempien nähdä olevan läsnä myös transitiotutkimukseen kriittisesti suhtautuvassa tutkimuksessa. Kierityhän koko sosialistisen järjestelmän problematiikka – järjestelmän destabilisaatio ja romahdus mukaan luettuna – *sekä* olemassaolon ja vakauden *että* toimivuuden ja tehokkuuden problematiikan ympärille. Rohkenen nostaa jopa yhdeksi järjestelmämuutostutkimuksen ympärillä käytävän teoreettisen politologisen

diskurssin keskeiseksi ongelmaksi sen, että destabilisoitumis- ja kriisiytymisvaiheen dynamiikka loistaa lähes tyystin poissaolollaan ja näyttää korvautuneen maaspesifeillä, empiirisillä tapaustutkimuksilla, joiden teoreettinen anti on sangen vähäinen. Suurin osa itseään transitio-teoreetikoiksi kutsuvista tutkijoista näyttää tyytyvän siihen, että järjestelmäkriisi on transition taustaoletus, jota ei sen kummemmin tarvitse problematisoida. ”Kiinnostava” tutkimusaihe alkaa siten vasta systeemikriisin jälkeisestä kehityksestä.

Transitiotutkimuskriittinen suuntaus merkitsee näin ollen transitiotutkimuksen tavoitteellaman teoriasynteessin (ainakin osittaista) hylkäämistä ja paluuta vaihtoehtoisten teoriakonstruktioiden selitysvoinan jatkokehittelyyn. On toki selvää, etteivät transitiotutkimuksen teoreettiset kontribuutiot ole syntyneet tyhjästä, vaan ne perustuvat aiemmin luotuihin teorioihin. Vaikka transition määrittäminen yksipuolisesti sosialististen järjestelmien lopputilanteen ja lineaarisesti etenevän hyvinvointivaltiokehityksen välisen ”kuilun” umpeenkuromiseksi on suhteellisen helposti mitattavissa (palkkataso, tuotavuus, BKT jne.), politologisen ongelmanasettelun kannalta tätä määritelmää voidaan pitää varsin triviaalina. Mitattavat suureet eivät (välttämättä) kerro juuri mitään poliittisen järjestelmän vakaudesta tai toimivuudesta, vaikka joi-takin riippuvuussuhteita esimerkiksi talouskasvun ja poliittisen järjestelmän vakauden välillä voidaan nähdä. Koska järjestelmämuutos-tutkimusta voidaan pitää hyvin nuorena tutkimussuuntauksena, olisi mielestäni syytä vakavasti pohtia ainakin politologioiden keskuudessa, kannattaako suhteellisen vähäisiä resursseja uhrata uuden tutkimussuuntauksen hyväksi, etenkin kun tähän mennessä saavutetut tulokset esimerkiksi transitio-teorioiden ja empirian vastaavuudesta ovat vähintäänkin kyseenalaisia. Tämä lienee siksikin perusteltua, että teoria on parhaimmillaankin vain vajavainen kuva todellisuudesta. On vaikeata nähdä rationaalisia perusteluja sille, miksi tämä sääntö *ei* pätsisi myös transformaatiotutkimuksessa.

Saksan poliittisen järjestelmän osalta uusien osavaltioiden kehityksellä voidaan nähdä olevan vaikutuksia koko Saksan poliittisen järjestelmän kehitykseen. Jälkitotalitaarisen aikakauden muodostama jatkumo suhteessa aiempaan

merkitsee väistämättä sitä, että totalitaarisen SED-diktatuurin aikana luodut ja omaksutut ajatusmallit vaikuttavat edelleen, vaikka institutionaalisesti onkin siirrytty parlamentaaridemokraattiseen järjestelmään. Tiettyä, osittain voimistuvaakin, jännitettä poliittiseen järjestelmään aiheuttaa myös tavoite maksimoida ”vanhan” liittotasavallan poliittisen järjestelmän jatkuvuus ja stabiilisuus. Vaikka tätä tavoitetta voidaankin pitää tärkeänä, sen asettaminen kehityksen maksiimiksi on johtamassa tilanteeseen, jossa poliittinen järjestelmä polarisoituu jatkuvuus-sopeutuminen-akselilla. Tämä tarkoittaa sitä, että vanhojen osavaltioiden järjestelmää hallitsee jatkuvuus-preferenssi, samalla kun uusien osavaltioiden asukkaat ovat pakotettuja sopeutumaan tähän jatkuvuuden tavoitteeseen. Pitkään jatkuessaan tämän polarisaation (etenkin, jos kehitys edelleen voimistuu) voi katsoa vaikuttavan negatiivisesti poliittisen järjestelmän toimintaan. Poliittiset toimijat voivat jatkossa olla pakotettuja yhä suurempiin kompromisseihin erilaisten intressien yhteensovittamiseksi.

Nykykehityksen valossa todennäköisemmältä näyttää kuitenkin kehitys, jossa uusien ja vanhojen osavaltioiden poliittiset järjestelmät yhä selkeämmin erottuvat toisistaan, jolloin aiemmin mainittu itä-länsi-konflikti Saksan sisällä voimistuu. On kuitenkin varhaista arvioida, onnistuuko integraatio saksalaiseksi yhtenäiseksi poliittiseksi järjestelmäksi, syntykö maahan konkreettisesti kaksi järjestelmää vai syntykö yhden järjestelmän alaisuuteen yksi tai useampia alajärjestelmiä. On kuitenkin syytä todeta, ettei yhtenäisestä järjestelmästä poikkeavaan kehityskulku välttämättä ole poliittisen järjestelmän kannalta negatiivinen asia. Se voi nimittäin avata uusia mahdollisuuksia poliittisen järjestelmän toimivuuden varmistamiseksi, esille tulevien ongelmien ratkaisemiseksi ja sitä kautta jatkuvuuden ja vakauden lisäämiseksi.

Poliittisen järjestelmän vakauden kannalta suurin riskitekijä liittyy itäisen Saksan järjestelmämuutoksen toteuttamistapaan. Pelkkien taloudellisten, vanhoista uusiin osavaltioihin suuntautuvien transaktioiden kautta tapahtuva muutos siirtää muutoksen painopisteen liian voimakkaasti taloudellisten seikkojen kuntoon saattamiseen (mikä toki sinällään on myös tärkeätä). Jotkut indikaattorit, esimerkiksi tyyty-

väisyys poliittiseen järjestelmään tai ”ohut” demokratiakäsitys, antavat viitteitä siitä, että poliittisen järjestelmän vakautuminen ei ole edennyt samaa tahtia talousjärjestelmän kehityksen kanssa. Jälkisosialistinen talousjärjestelmä ei myöskään näytä toipuneen yhdistymisen alkuajan pohjakosketuksesta, vaan työttömyys ja sosioekonomiset ongelmat ovat paikoin hyvinkin vakavia uusissa osavaltioissa. Taloudellisen aseman voimakkaat kontrastit ja ”ohut” politiikkakäsitys muodostavat yhdessä myös (negatiivisessa mielessä) hedelmällisen kasvualustan erilaisille ääriliikkeille. Nämä tekijät yhdessä voivat tulevaisuudessa edelleen kärjistää Saksan sisäistä itä-länsi-konfliktia ja vaikuttaa negatiivisesti myös poliittisen järjestelmän vakauteen. Näillä sisäisillä ongelmilla voi niiden kärjistyessä olla vaikutuksia myös Saksan ulkopoliittikkaan ja sitä kautta rooliin kansainvälisessä politiikassa.

Yhdistyneen Saksan kehitys tarjoaa mahdollisuuden analysoida kahden erilaisen järjestelmän integroitumisprosessia. Politologisesti tarkastellen tämä integroitumiskehitys liittyy sekä poliittisen järjestelmän vakauden että tämän järjestelmän toimivuuden ongelmiin. Edellä esitellyn perusteella voidaan kuitenkin itäisen Saksan problematiikan määrittämistä erityisen transitiotieteen erityistapaukseksi pitää sekä varsin rajoittava lähestymistapana että tutkimukselliselta lisäarvoltaan varsin suhteellisena. Riskinä tässä on erityisesti, että ne elementit, jotka eivät sovellut ”transitiotutkimuksen kontekstiin” – asia koskettaa erityisesti kansainvälisen politiikan tutkimusta – ohitetaan ”merkityksettöminä”. Transitiokeskeinen suuntaus voi pahimmillaan johtaa siihen, että sisä- ja ulkopoliittikan tutkimus erkanevat yhä enemmän toisistaan ja näiden elementtien välisiin yhteyksiin ja dynamiikkaan kiinnitetään yhä vähemmän teoreettista huomiota.

LÄHTEET

- Arendt, Hannah. 1998 (1955). *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft. Antisemitismus, Imperialismus, Totalitarismus*. München: Piper.
- Backes, Uwe. 1989. *Politischer Extremismus in demokratischen Verfassungsstaaten. Elemente einer normativen Rahmentheorie*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Beck, Ulrich. 1993. *Die Erfindung des Politischen. Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Beyme, Klaus von. 1996. Theorie der Politik im Zeitalter der Transformation. Teoksessa Klaus von Beyme ja Claus Offe (Hrsg.), *Politische Theorien in der Ära der Transformation*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Beyme, Klaus von. 1999. Osteuropa nach dem Systemwechsel. Der Paradigmawandel der ”Transitologie”. *Osteuropa* 49:3, 285–304.
- Brie, Michael, Martin Herzig ja Thomas Koch (Hrsg.). 1995. *Die PDS: postkommunistische Kaderorganisation, ostdeutscher Traditionsverein oder linke Volkspartei? Empirische Befunde ja kontroverse Analysen*. Köln: PapyRossa.
- Bundesministerium des Innern (Hrsg.). 2000. *Verfassungsschutzbericht 1999*, Berlin: Bundesministerium des Innern.
- Elo, Kimmo. 2000a. *Die Einbettung der Transformation: Zu Definitionsmöglichkeiten von Liberalisierung eines totalitären Systems*. Julkaisematon käsikirjoitus. Turun yliopisto, valtio-opin laitos.
- Elo, Kimmo. 2000b. Äärivasemmisto, Saksan väheksyty uhka. *Kanava* 8, 549–552.
- Friedrich, Carl J. ja Zbigniew K. Brzezinski. 1965. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, 2. painos. Cambridge: Harvard University Press.
- Hakovirta, Harto. 1988. Onko politologia tieteellukoisia eettisiä velvoitteita, *Politiikka* 30:1, 6–13.
- Huntington, Samuel P. 1991. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Oklahoma: Norman.
- Jesse, Eckhard. 1999. Die Totalitarismusforschung im Streit der Meinungen. Teoksessa Eckhard Jesse (Hrsg.), *Totalitarismus im 20. Jahrhundert. Eine Bilanz der internationalen Forschung*, 2. laajennettu painos. Baden-Baden: Nomos.
- Juchler, Jakob. 1997. Probleme der Demokratisierung in den osteuropäischen Transformationsländern. *Osteuropa* 47:9, 898–913.
- Kitschelt, Herbert. 1995. Die Entwicklung julkisozialistischer Parteiensysteme. Vergleichende Perspektiven. Teoksessa Hellmuth Wollmann, Helmut Wieselth ja Frank Bönker (Hrsg.), *Transformation sozialistischer Gesellschaften: Am Ende des Anfangs (Leviathan Sonderheft 15/1995)*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Klein, Dieter. 1995. Wechselwirkungen – Östliche Transformation und westliche Suche nach postfordistischen Optionen. Teoksessa Hellmuth Wollmann, Helmut Wieselth ja Frank Bönker (Hrsg.), *Transformation sozialistischer Gesellschaften: Am Ende des Anfangs (Leviathan Sonderheft 15/1995)*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Korte, Karl-Rudolf. 1996. Nur eine Frage der Zeit? Perspektiven für eine einheitliche politische Kultur in Deutschland. *Eichholz Brief* 33:4, 13–19.
- Kupferberg, Feiwel. 1999. *The break-up of Communism in East Germany and Eastern Europe*. London: Macmillan Press.

- Lang, Jürgen P. 1998. *Das Prinzip Gegenmacht. PDS und Parlamentarismus (Interne Studie 166/1998)*. Sankt Augustin: Konrad-Adenauer-Stiftung.
- Langguth, Gerd. 1995. *In Search of Security: A Socio-psychological Portrait of Today's Germany*. Westport: Praeger.
- Linz, Juan J. ja Alfred Stepan. 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Luhmann, Niklas. 1984. *Soziale Systeme. Grundriss einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Mánicke-Gyöngyösi, Krisztina. 1995. Ost- und ostmitteleuropäische Gesellschaften zwischen autonomer Gestaltung und Adaption westlicher Modernisierungsmodelle. Teoksessa Hellmuth Wollmann, Helmut Wiesenthal ja Frank Bönker (Hrsg.), *Transformation sozialistischer Gesellschaften: Am Ende des Anfangs (Leviathan Sonderheft 15/1995)*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Mayer, Tilman. 1996. Probleme einer nachkommunistischen Gesellschaft. Teoksessa Heiner Timmermann (Hrsg.), *Diktaturen in Europa im 20. Jahrhundert – der Fall DDR*. Berlin: Duncker und Humblot.
- Merkel, Wolfgang. 1996. Theorien der Transformation: Die demokratische Konsolidierung postautoritärer Gesellschaften. Teoksessa Klaus von Beyme ja Claus Offe (Hrsg.), *Politische Theorien in der Ära der Transformation*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Merkel, Wolfgang. 1999. *Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung*. Opladen: Leske+Budrich.
- Meuschel, Sigrid. 1992. *Legitimation und Parteiherrschaft. Zum Paradox von Stabilität und Revolution in der DDR 1945–1989*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Neu, Viola. 2000. *Am Ende der Hoffnung: Die PDS im Westen*. Sankt Augustin: Konrad-Adenauer-Stiftung.
- Neu, Viola. 2001. *SPD und PDS auf Bundesebene. Koalitionspartner im Wartestand (Arbeitspapier 5/2001)*. Sankt Augustin: Konrad-Adenauer-Stiftung.
- Neugebauer, Gero. 2000. Extremismus – Rechtsextremismus – Linksextremismus: Einige Anmerkungen zu Begriffen, Forschungskonzepten, Forschungsfragen und Forschungsergebnissen. Teoksessa Wilfried Schubarth ja Richard Stöss (Hrsg.), *Rechtsextremismus in der Bundesrepublik Deutschland. Eine Bilanz*. Opladen: Leske+Budrich.
- Pappi, Franz Urban. 1996. Zu Anwendung von Theorien rationalen Handelns in der Politikwissenschaft. Teoksessa Klaus von Beyme ja Claus Offe (Hrsg.), *Politische Theorien in der Ära der Transformation*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- PDS. 1993. *Programm der Partei des Demokratischen Sozialismus*. (Beschlossen von der 1. Tagung des 3. Parteitages der PDS, 29. bis 31. Januar 1993).
- PDS. 2001. *Programm der Partei des Demokratischen Sozialismus* (Entwurf. Berlin, 27. April 2001).
- Pfahl-Traughber, Armin. 2000. Die Entwicklung des Rechtsextremismus in Ost- und Westdeutschland. *Aus Politik und Zeitgeschichte B39, 3–14*.
- Pogunte, Thomas. 1999. *Das Parteiensystem der Bundesrepublik Deutschland: Von Krise zu Krise? (PVS Sonderheft 30/1999)*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Pollack, Detlef. 2000. Das geteilte Bewusstsein. Einstellungen zur sozialen Ungleichheit und zur Demokratie in Ost- und Westdeutschland 1990–1998. Teoksessa Roland Czada ja Hellmut Wollmann (Hrsg.), *Von der Bonner zur Berliner Republik. 10 Jahre Deutsche Einheit (Leviathan Sonderheft 19/1999)*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Poutrus, Patrice G., Jan C. Behrends ja Dennis Kuck. 2000. Historische Ursachen der Fremdenfeindlichkeit in den neuen Bundesländern. *Aus Politik und Zeitgeschichte B39, 15–21*.
- Przeworski, Adam. 1991. *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. New York: Cambridge University Press.
- Reißig, Rolf. 2000. Nach dem Systemschock. Transformationen im Osten und Wandel der "alten" Bundesrepublik". Teoksessa Roland Czada ja Hellmut Wollmann (Hrsg.), *Von der Bonner zur Berliner Republik. 10 Jahre Deutsche Einheit (Leviathan Sonderheft 19/1999)*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Salminen, Ari ja Markku Temmes. 2000. *Transitioteoriaa etsimässä. Johdatus jalkikommunististen maiden hallinnon uudistamisen lähtökohtiin*. Helsinki: Kikimora.
- Schröder, Hans-Henning. 1996. Der "Stalinismus" – ein totalitäres System? Zur Erklärungskraft eines politischen Begriffs. *Osteuropa 46:2, 150–163*.
- Schroeder, Klaus. 1998. Die DDR: eine (spät)totalitäre Gesellschaft. Teoksessa Manfred Wilke (Hg.), *Die Anatomie der Parteizentrale: Die KPD/SED auf dem Weg zur Macht*. Berlin: Akademie Verlag.
- Schroeder, Klaus. 2000. *Der Preis der Einheit. Eine Bilanz*. München: Carl Hanser.
- Segbers, Klaus. 1997. *Transformations in Russia: A Neoinstitutionalist Interpretation*. Arbeitspapiere des Osteuropa-Instituts 11/1997. Berlin: Osteuropa-Institut der Freien Universität Berlin.
- Stöltzing, Erhard. 1995. Die Verinnerlichung einer Denkform. Gemeinsamkeiten und Differenzen des Nationalismus in Osteuropa. Teoksessa Hellmuth Wollmann, Helmut Wiesenthal ja Frank Bönker (Hrsg.), *Transformation sozialistischer Gesellschaften: Am Ende des Anfangs (Leviathan Sonderheft 15/1995)*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Stöss, Richard. 2000. Mehr Kontinuität als Wandel. Das Parteiensystem vor und nach der deutschen Vereinigung. Teoksessa Roland Czada ja Hellmut Wollmann (Hrsg.), *Von der Bonner zur Berliner Republik. 10 Jahre Deutsche Einheit (Leviathan Sonderheft 19/1999)*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Sundhaussen, Holm. 1995. Die "Transformation" Osteuropas in historischer Perspektive oder: Wie groß ist der Handlungsspielraum einer Gesellschaft. Teoksessa Hellmuth Wollmann, Helmut Wiesenthal ja Frank Bönker (Hrsg.), *Transformation sozialistischer Gesellschaften: Am Ende des Anfangs (Leviathan*

- Sonderheft 15/1995*). Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Talmon, J. L. 1952. *The Origins of Totalitarian Democracy*. Harmondsworth: Penguin.
- Vranitzky, Franz. 1998. Ein neuer Gesellschaftsvertrag. Gedanken zur Aussöhnung zwischen demokratischem Staat und ziviler Gesellschaft in Osteuropa. *Osteuropa* 48:7, 645–651.
- Weidenfeld, Werner. 1983. Die Identität der Deutschen – Fragen, Positionen, Perspektiven. Teoksessa Werner Weidenfeld (Hrsg.), *Die Identität der Deutschen. Fragen, Positionen, Perspektiven*. München: Carl Hanser.
- Wiesenthal, Helmut. 1995. Die Transformation Ostdeutschlands: Ein (nicht ausschliesslich) privilegierter Sonderfall der Bewältigung von Transformationsproblemen. Teoksessa Hellmuth Wollmann, Helmut Wiesenthal ja Frank Bönker (Hrsg.), *Transformation sozialistischer Gesellschaften: Am Ende des Anfangs (Leviathan Sonderheft 15/1995)*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Wiesenthal, Helmut. 1999. Transformation als Paradigmentest. *Berliner Osteuropa-Info* 13, 5–7.
- Wilke, Manfred. 2001. Die ”antifaschistische” Republik. Die PDS strebt eine neue Lagerbildung an. *Politische Meinung* 377, 65–68.
- Willke, Helmut. 1996. Theoretische Verhüllungen der Politik – der Beitrag der Systemtheorie. Teoksessa Klaus von Beyme ja Claus Offe (Hrsg.), *Politische Theorien in der Ära der Transformation*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Zapf, Wolfgang. 1996. Modernisierungstheorien in der Transformationsforschung. Teoksessa Klaus von Beyme ja Claus Offe (Hrsg.), *Politische Theorien in der Ära der Transformation*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

* * *

Edellisessä numerossa Kimmo Elon artikkelista oli toimitusvaiheessa pudonnut pois alaviitteen 13 teksti. Viitteestä 14 alkaen viiteteksti pitää hakea edellisen viitteen kohdalta. Toimitus pahoittelee kömmähdystä. Kimmo Elon tavoittaa sähköisesti osoitteesta kimmoelo@hotmail.com.

NIILO KAUPPI